

БАЛКАНИ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: КОНФЛІКТОГЕННИЙ ВИМІР

О. П. Іваницька

Балкани, за Н.Спайкменом, є Римлендом, оскільки мова йде про периферію Європи, а саме, регіон Південно-Східної Європи [1, с. 67–69]. Водночас Балканський півострів перебуває на стику трьох континентів: Європи, Азії та Африки, його береги омиваються Адріатичним, Чорним, Егейським і Іонічними морями. Незважаючи на генетичну та мовну спорідненість, політико-історичний розвиток більшості народів та держав балканського регіону проходив по-різному. Він відчув на собі тягар різних імперій (Римської, Візантійської, Османської та Австро-Угорської) і відповідно тягар конкуруючих ідеологій. (найбільше християнства та ісламу). В різні історичні часи тут перетиналися головні політичні та культурні кордони. Наприклад, Балкани були межею між Східною (Візантійською) та Західною (Римською) імперіями, між ісламом і християнством, між православ'ям та католицизмом, а недавно між НАТО та ОВД. Вигідне геополітичне розташування Балкан «приваблювало» великі держави [2, с. 12–48].

Балкани стали батьківщиною регіональних та світових воєн: Кримські війни 1853–1856 років; боротьби європейських держав за оттоманську спадщину, відому як «Східне питання»; вбивство у Сараєво стало безпосереднім приводом Першої світової війни; після 1944 року події на Балканах слугували фактором становлення холодної війни (наприклад, радянсько-югославський конфлікт, громадянська війна в Греції спричинила появу доктрини Трумена) тощо. Так великі країни, які різними шляхами відстоювали свої власні інтереси на Балканах, попадали у так звану «балканську пастку». Наприкінці ХІХ століття у міжнародно-політичному лексиконі з'явилася низка термінів негативного змісту щодо Балкан: «пороховий погріб Європи» чи «вразливе підчерев'я» Європи, або ж сучасний термін «балканізація» (застосовується як понятійна категорія і як політична практика, яка означає «роздрібленість») [2, с. 176–456; 3, с. 22–395].

Отже, балканські країни розвивались в різних соціально-економічних і політичних, культурних та конфесійних середовищах. На цьому тлі у балканських народів формувались різні погляди на власну історію та історію півострова, на принципи організації влади, держави, на перспективи розвитку нації та регіону. Все відбувалося на невеликому, спресованому, територіальному полі, і породжувало територіальні, демографічні, конфесійні проблеми. Ці особливості також культивували упередження ставлення до інших націй. Історія Балкан знає: процеси асиміляції, криваві міжетнічні конфлікти, тероризм і порушення прав людини, неконтрольовані міграції, торгівля наркотиками, взаємодію транснаціональних кримінальних структур тощо. На цій основі на Балканах утвердилась підвищена і стабільна конфліктогенність, яка виявилася згубною та руйнівною.

Стабільна конфліктогенність регіону визначалась трьома групами фундаментальних обставин. Це насамперед обставинами геополітичного характеру, оскільки Балкани є мостом такими континентами: Європою, Азією та Африкою. Щоб Європі заволодіти Азією, необхідно було здобути Балкани як форпост для подальшого просування. Так само Азії для просування на європейський континент потрібні були Балкани як плацдарм. Нині Балкани також все частіше сприймаються як своєрідний міст між Європою та Азією, по якому вільно можуть пересуватися люди, капітали, товари, тобто реалізується утворення спільного внутрішнього ринку, коли знімаються національні перепони у русі товарів, капіталів, послуг, робочої сили. Всі ці геополітичні ігри довкола Балкан заставляли народи, які їх заселяли, будь-що зберегти і захистити свою національну ідентичність. Недивно, що у кожного балканського народу формувалось своє бачення ворогів, друзів, загроз, перемог і поразок. Одні вважали, що виживання – це вічна боротьба, інші – що це

вічне пристосування. Це позначилось на взаєминах балканських народів, на упередженому ставленні одного народу проти іншого, яке зберігаються і понині. Більше того, вони інституалізувались у державах, матеріалізувались в національних ідеях, релігіях, ідеологіях, баченні один одного.

Друга обставина має цивілізаційне забарвлення, оскільки тут на невеликій території зіштовхнулись три гуманітарні, культурні, політичні культури, три провідні конфесії (якщо не більше), які по-різному трактують такі поняття, як «влада», «мир», «держава», «особистість», «суспільство». Кожна із цих культур прагнула встановити своє домінування та світосприйняття. Яким шляхом? Сприймався цілком ймовірний шлях повного знищення іншої культури. Фактично взаємини в регіоні будувалися за принципом «гри з нульовою сумою» – або абсолютна перемога, або ж абсолютна поразка. В результаті виникали та існували підозри, свари, конфлікти між балканцями. Так в умовах національної самоідентифікації виникали ідеї побудови Великої Албанії, Великої Сербії, Великої Болгарії, Великої Румунії. Але, як показує світова практика, «великі ідеї» вимагали великих жертв. Якщо стільки країн на невеликій території претендували на статус «великих», це видається маловірогідним і надзвичайно небезпечним.

Отже, стабільна конфліктогенність балканського регіону – це його специфіка. Міжетнічні та релігійні конфлікти на Балканах найчастіше не визнають державних кордонів, втягуючи в себе інші, не балканські країни, і міжнародні організації. Очевидно, що на Балканах діє концепція С. Хантінгтона «цивілізаційного розлому» і для подальшого існування світу необхідні взаємоповага і пристосування культур та цивілізацій [4].

Третя обставина має локальний (місцевий) характер, яка також підживлює конфліктність в регіоні. Йдеться про процес самоідентифікації країн регіону, який розпочався давно і триває нині. Макс Вебер справедливо зауважив, що нація, народність, етнос усвідомлює себе як щось єдине й цілісне, але й водночас і як щось специфічне, унікальне, своєрідне лишень при взаємодії з іншими народами, державами. Тобто вони самоідентифікують себе, коли вступають у міжнародні відносини. Саме за такої системи взаємин народи усвідомлюють себе, свою несхожість, свою місію, своє бачення світу. Тому становлення національних держав на Балканах відбувалось шляхом етнічної гомогенізації (одна держав – одна нація). Такий принцип можна зреалізувати в регіоні, в якому національні меншини є складовою частиною держав (серби в Хорватії та БІГ, албанці – в Сербії та Македонії, турки – в Болгарії, греки – в Македонії тощо) тільки шляхом етнічних чисток, диктаторської влади і за масової підтримки населення.

Перспективи неконфліктного розвитку Балкан полягають в інтеграції до НАТО та ЄС. Тоді Балкани перестануть бути лишень мостом між Європою та Азією, вони пристануть до європейського берега, поділяючи європейські цінності, її політичні та економічні стандарти, але зберігаючи свою історію, культуру, спосіб життя; широке підключення до європейської інтеграції дозволить балканським народам позбавитися упередженості щодо один одного; Європа в особі ЄС візьме на себе відповідальність за стабільність на Балканах, але й балканські народи повинні перейняти на рівні суспільної свідомості толерантність, яка властива народам Європи.

Література

1. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2019. 416 с.
2. Славич Барбара. Історія Балкан. XVIII і XIX сторіччя. Т. 1. Київ: Вид-во «СВЕНАС», 2003. 512 с.
3. Славич Барбара. Історія Балкан. XX сторіччя. Т. 2. Київ: Вид-во «СВЕНАС», 2004. 600 с.
4. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Изд-во «АСТ», 2003. 603 с.